

УДК 327.39(4):323.2:808.5(4+410+430+44+450)"2016/..."
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2292.2025/2-61/102-107>

Євген ЛУЗАН, асп.
ORCID ID: 0000-0002-8896-1644
e-mail: eugene.luzan@cat-ua.org

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ЄВРОСКЕПТИЧНОЇ РИТОРИКИ В ЄС: БРИТАНСЬКИЙ ВПЛИВ ПІСЛЯ БРЕКЗИТУ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Вступ. Євроскептицизм після *Brexit* стає дедалі помітнішою частиною європейського політичного мейнстріму і протягом певного часового проміжку, що слідує за британським референдумом, використовував риторику щодо можливого повторення цього сценарію в інших державах-членах об'єднання – Німеччині, Франції, Італії. Апелювання до такого варіанту розвитку подій викликають занепокоєння стосовно продовження дезінтеграції Європейського Союзу під гаслами повернення національного суверенітету, контролю за власними кордонами тощо.

Методи. Дослідження використовує метод якісного нарративного аналізу для виявлення ключових віх у ставленні євроскептичних партій до ідеї виходу з Європейського Союзу (спираючись на зразок *Brexit*) чи, принаймні, обмеження європейської інтеграції.

Результати. Виявлено, що, попри зв'язки з ініціаторами *Brexit*, місцеві європейські консерватори та євроскептики з часом коригували свої меседжі щодо опозиції європейській інтеграції, віддаючи перевагу "м'якому" варіанту євроскептицизму – без заперечення ідеї членства в ЄС, але з апелюванням до послаблення впливу Брюсселя чи зміни політичного порядку денного самого ЄС. Чинником стримування були попередження про негативні економічні та внутрішньополітичні наслідки виходу з ЄС, за прикладом Великої Британії, а в деяких випадках – апелювання до потенційних зовнішніх впливів (насамперед з боку РФ) і маніпуляцій європейською громадською думкою.

Висновки. Зовнішнє політичне, соціальне й безпекове середовище спонукає до змін початкових установок стосовно виходу з ЄС, проте не дорівнює автоматичному позитивному ставленню до самої європейської інтеграції та солідаризації з цінностями ЄС. Має місце прагматичний, а не ціннісний інтерес до розширення співпраці в межах європейського континенту – на тлі спільних викликів, зокрема російсько-української війни.

Ключові слова: євроскептицизм, європейська інтеграція, націоналізм, постбрекзит.

Вступ

Одним із трендів євроскептичного дискурсу, що вийшов за межі теоретизування й політичного прогнозування, починаючи із 2010-х рр., є опозиція ідеї європейської інтеграції у вигляді повноправного членства в Європейському Союзі та участі його інституцій. Прецеденти практичної реалізації права на вихід з ЄС (закладеного в статті 50 Лісабонського договору) були відсутні аж до 2016 року – коли уряд прем'єр-міністра Великої Британії Д. Кемерона, керуючись поточною кон'юнктурою внутрішньополітичної боротьби, провів референдум щодо статусу королівства в ЄС. Синхронно з тим активізувалися політичні діячі Франції, Німеччини, Італії, які підтримували перенесення сценарію Брекситу на свої держави або щонайменше поділяли розуміння британських настроїв, що уможливило вихід Сполученого Королівства першим з інтеграційного об'єднання. З історичного погляду, Британія виявилася найвразливішою до сецесії через тривалий конфлікт різних політичних нарративів – постімперського (з ностальгією за Британською імперією) та проєвропейського (як відповіді на втрату Британією колишнього місця на глобальній арені). Проте глибинні соціально-економічні та політичні наслідки (як на внутрішній, так і на зовнішній арені) – фрагментація й поляризація британського суспільства, розрив традиційних економічних зв'язків і ланцюгів постачання, криза врегулювання остаточного виходу з ЄС як на рівні британських політичних еліт, так і у відносинах із Брюсселем – створюють несприятливий імідж ідей радикального націоналізму (примату національних інтересів перед наднаціональними) для решти членів ЄС. Утім, навіть попри зумовлений війною на європейському континенті інтерес політиків і пересічних спостерігачів за подіями в Україні до політичної консолідації, запит на ідеї чергових "екзитів", станом на момент написання цієї публікації, час від часу відстежувався.

Метою нашої статті є зіставлення поглядів провідних євроскептичних партій та рухів у європейських державах, дослідження їх еволюції на тлі Брекситу, причин таких змін і тенденцій подальшого розвитку.

Огляд літератури. Засадничими для дослідження явища євроскептицизму в цілому (як опозиції європейській інтеграції) є роботи П. Тагґарта та А. Щерб'яка, які, серед іншого, концептуалізують моделі "жорсткого" та "м'якого" євроскептицизму (Taggart, & Szczerbiak, 2000). А також стверджують, що партії є основними акторами в процесі репрезентації запиту виборців на євроскептицизм (Taggart, & Szczerbiak, 2002). Інші автори зауважують, що суперечки між варіантами "за" і "проти" залучення в європейській інтеграційні процеси не є винятково зумовленими британською специфікою, а так чи інакше мали місце по всій Європі ще принаймні з 1990-х рр., як-от у Німеччині (опозиція канцлера Г. Коля надмірному регуляторному тиску Маастрихтської угоди, що заснувала ЄС у нинішньому вигляді), Данії, Франції (обидві кілька разів після внутрішніх дебатів спочатку відхиляли, а потім схвалювали угоду), Ірландії (спочатку не схвалила Лісабонську угоду) та загалом по Європі, де набирали й продовжують набирати популярності різні євроскептичні сили (Leconte, 2010; Leconte, 2015; Taggart, 2004). Предметом розгляду виступають конкретні об'єктивні чинники, що зумовили відхід від "єврооптимізму", а саме міграційна криза, нерівномірний розвиток Півдня Європи та ЦСЄ порівняно з Північною та Західною Європою, труднощі узгодження повноважень між національними урядами й наднаціональними інституціями (Геба, 2021; Якимчук, 2023). Та все ж ендемічним чинником британського євроскептицизму називають імперську спадщину, у чому відіграє помітну роль ідеалізована концепція "гартленду" (heartland), яка описує минулі "золоті часи", що пізніше змінилися значно гіршими "ворогами народу", і оперує ресентиментом та образом "інакшого" (Leconte, 2015, p. 258) для виправ-

© Лузан Євген, 2025

дання "вимушених" кроків популістів у опозиції для протидії "інакшим", що ламають умовний "старий порядок" (Taggart, 2004). Брекзит і європейське політичне середовище в постбрекзиті цікавлять дослідників не лише із суто політичної, а й із соціальної перспективи: з неї випливає висновок, що результати голосування 2016 р. є індикатором розриву між "народом", з одного боку, та елітами й меншинами, які уособлюють неоліберальний порядок денний, що лишає широкі маси (на думку самих же мас) за бортом (Corbett, 2016). Висновком же з політичного погляду є визнання, що євроскептичні партії остаточно утвердили себе як сталий суб'єкт партійної системи ЄС (Treib, 2020). Окремо варто зазначити дослідження, що стосуються особливостей євроскептичного дискурсу певних макрорегіонів ЄС – Центрально-Східної Європи, де провідною силою, яка системно просуває подібні погляди й водночас є керівною у своїй державі, виступає угорська "Фідес", тоді як інші утримуються від радикалізму, хоча є й ідеї про те, що навіть двозначна риторика імпліцитно означає довготермінову опозицію до Брюсселя (Navlík, & Hloušek, 2025).

Методи

У статті використано метод якісного нарративного аналізу, спрямований на виявлення ключових змістових і риторичних елементів євроскептичних дискурсів у ЄС після виходу Великої Британії. Джерельну базу становлять офіційні документи інституцій Європейського Союзу, програмні й публічні виступи представників провідних євроскептичних партій і рухів (зокрема, Національного об'єднання у Франції, "Ліги" та "Руку п'яти зірок" в Італії, "Альтернативи для Німеччини"), а також матеріали ЗМІ, що висвітлюють реакцію на Brexit та його наслідки. Аналіз проводився з урахуванням двох вимірів євроскептицизму – "жорсткого" (вимоги виходу з ЄС) та "м'якого" (обмеження компетенцій Брюсселя, просування національно-консервативного порядку денного).

Дослідження базується на міжпарадигмальному підході, який поєднує елементи наукових шкіл реалізму, лібералізму та конструктивізму.

З позицій реалізму, акцент робиться на національних інтересах, суверенітеті та прагненні держав контролювати власну політику, що відображається у жорстких формах євроскептицизму. Класичними теоретиками цього підходу є К. Волтц, який визначав державу як головного актора міжнародної системи, та Г. Кіссінджер, який наголошував на ролі сили і національного інтересу в зовнішній політиці (Waltz, 1959; Kissinger, 1994).

З боку лібералізму, уявлення про міжнародну інтеграцію, багаторівневе управління (Дж. Раґгі) та важливість інституцій (Р. Кеогейн) допомагають зрозуміти прагнення до співпраці в межах ЄС, а також м'які форми євроскептицизму, які виступають за реформування інтеграційного проєкту з метою збереження співробітництва на нових умовах (Ruggie, 1998; Keohane, & Martin, 1995).

У рамках конструктивізму увага зосереджена на ролі ідентичності, культурних нарративів і соціальних конструктивів у формуванні політичних дискурсів. Тут особливу роль відіграють праці А. Вендта, який акцентував увагу на соціальній конструкції ідентичностей у міжнародних відносинах, а також Б. Андерсона, автора концепції "уявлених спільнот", що пояснює, як саме нації формуються як соціальні конструкції через спільні наративи та символи (Wendt, 1999; Anderson, 1983).

Методологічним обмеженням цього дослідження є те, що не завжди виключно за риторикою можна орієнтуватися на поточні політичні тренди й передбачати фінальні

результати дій тих чи інших політичних сил, коли вони приходять до влади, особливо коли слова частіше можуть використовуватись як символи для створення образів і мобілізації електорату (Edelman, 1964). Зрештою, згодом євроскептичні та правопопулістичні партії нерідко пом'якшували чи змінювали політику після приходу до влади, незважаючи на радикальні заяви, що забезпечували значні електоральні успіхи, намагаючись підлаштуватися під наявну суспільну кон'юнктуру "попиту" та маючи справу з обмеженою "пропозицією" (Mudde, 2007, p. 302). Проте такі аналітичні розвідки служать своєрідним вимірюванням настроїв європейських виборців і еволюції специфіки їхніх публічно виражених та репрезентованих політичних уподобань. З іншого боку, саме флуктуації в подальшій практиці врядування стають простором для більш конструктивної співпраці із зовнішнім середовищем перед наявними викликами.

Результати

У цьому дослідженні йтиметься про політичні партії в Німеччині, Франції та Італії – ці країни є найбільшими в ЄС за населенням і розміром економіки і володіють відповідним впливом на процеси всередині інтеграційного об'єднання, задаючи вектори їхнього розвитку.

"Альтернатива для Німеччини" стала першою після Другої світової війни ультраправою націоналістичною партією, що змогла потрапити до німецького Бундестагу – нижньої палати парламенту. Це сталося 2017 р. Доволі популярними гасла партії стали ще двома роками раніше – під час масштабної міграційної кризи 2015 р. Німеччина прийняла понад мільйон біженців, унаслідок чого посилювалися популістські настрої. Прикметно, що під час уже згаданих виборів до Бундестагу ця партія співпрацювала з фірмою політичного консультанта В. Гарріса, який попередньо співпрацював з багатьма іншими правопопулістськими рухами – не винятком стала і "Партія незалежності Великої Британії" (UKIP), яка підтримала Brexit (Schultheis, 2017).

Проте пріоритети електорату "Альтернативи для Німеччини" зазнавали трансформацій, залежно від питань, що стояли на порядку денному Німеччини та світу – відповідно до цього змінювалися й підходи в самій політичній програмі партії, враховуючи інтереси виборців. Якщо на час її заснування (2013 р.) велику роль відігравало суто негативне ставлення до ЄС, то вже за чотири роки на перший план вийшло незадоволення радше міграційною політикою, а питання ставлення до ЄС стало другорядним. 2021 р. на порядку денному постала тема боротьби з COVID-19 – до того часу AfD уже зосередилася на гаслах, що критикували політику жорстких карантинних заходів і масової вакцинації (Hansen, & Olsen, 2022).

Щодо Brexit, то реакція на нього була неоднозначною: деякі члени AfD уважали, що це матиме негативні економічні й політичні наслідки (Ключник, & Невесела, 2020, с. 8–9). Із часом концепція партії трансформувалася – якщо раніше вона засновувалася на засадах євроскептицизму (і в цьому сенсі дійсно була близькою до євроскептичних сил у Великій Британії, що виступали за Brexit), то з часом AfD стала класичною ультраправою популістською силою – "партією викликів" (challenger party) та "проблемного підприємця" (issue entrepreneur), яка не скільки дотримується чіткої ідеології, як використовує ті чи інші актуальні проблеми у внутрішній політиці, аби на цій хвилі просувати власний порядок денний, потенційно привабливий для виборців, не задоволених діями та поглядами істеблішменту (Hansen, & Olsen, 2022).

Італійська "Ліга" (раніше мала назву "Ліга Півночі" й позиціонувалась як сепаратистський рух найбільш промислово розвинених північних регіонів країни, однак згодом відмовилася від такої риторики, позбувшись і у своїй назві географічної прив'язки) послідовно критикувала Європейський Союз за прихильність політиці мультикультуралізму, що передбачає готовність інтеграції великої кількості людей з Африки, Близького Сходу, решти азійських країн – хоча й не заперечують мультикультуралізм, історично притаманний Європі, а також толерантно ставляться до національних спільнот, які роками проживали на території тієї самої сучасної Італії (євреї, вірмени, словенці, хорвати тощо) (Ключник, & Невесела, 2020, с. 9–10).

Подібними гаслами оперує й французький "Національний фронт". Відлік історії цієї партії починається з 1972 р., коли її заснував Жан-Марі ле Пен. Станом на момент публікації цього матеріалу керівником партії є його молодша донька – Марін ле Пен. Ідеологією політичної сили є націоналізм, популізм та євроскептицизм. Попри те, що нинішня лідерка партії є більш поміркованою у своїх поглядах, ніж її батько (за часів його головування партія навіть заявляла про бажання депортувати з країни 3 млн іноземців, а сам ле Пен-старший додатково фігурував із контрверсійними заявами щодо Голокосту – мовляв, нацистські газові камери були лише "незначним епізодом історії"; проте саме ці скандальні заяви, зрештою, і спонукали М. ле Пен остаточно відсунути батька з партійного та політичного життя), вона заклікала суттєво скоротити кількість легальних мігрантів у Франції та просувала ідею про те, що громадянство слід давати лише у двох випадках – або за певні заслуги перед країною, або за фактом народження. Окрім того, "Національний фронт" дотримується позиції, що французи мають пріоритет перед іноземцями в отриманні соціальної допомоги (роботи, житла, освіти тощо) (Новак, & Бренфорд, 2017).

Одним із передвиборчих гасел М. ле Пен на президентських виборах 2017 р. була обіцянка провести протягом пів року аналогічний референдум у Франції. Невдовзі після підсумків підрахунку голосів у Великій Британії, що засвідчив підтримку більшості тамтешнього населення виходу з ЄС, ле Пен прокоментувала у Twitter ця подія такими словами: "Свобода перемогла! Як я і заявляла протягом багатьох років – зараз потрібен аналогічний плебісцит у Франції та [інших] країнах ЄС". До слова, одночасно із французькими євроскептиками про необхідність проведення референдуму щодо виходу своєї країни з ЄС заявляли й у Нідерландах (Бруслик, 2016). Та вже на виборах 2022 р. риторика з питань необхідності проведення референдуму про вихід з ЄС зникла з передвиборчої програми М. ле Пен. Після виходу до другого туру виборів вона заявляла про те, що вихід із ЄС уже не є її метою, хоча інші обіцянки, які вийшли на перший план, різко суперечили обов'язкам Франції перед ЄС.

Необхідність зміни підходів у програмі ле Пен диктував і досвід попередніх виборів: перспектива виходу з інтеграційного об'єднання відвернула від ле Пен людей старшого віку, що непокоїлися через свої заощадження, тому в другому турі виборів здебільшого підтримали проєвропейського Е. Макрона, який з рішучим відривом від своєї суперниці (66 проти 34 % у другому турі) зміг стати президентом.

Медіа називали таку стратегію "Fexit у всьому, крім назви" (Jones, 2022). Відмова від первісної ідеї повного виходу з ЄС змінилася прагненням перебудови

всередині ЄС шляхом зміни правил гри, що потенційно призвело би до тривалого протистояння із Брюсселем. Фактично політика, яку просувала М. ле Пен, була спрямована на створення ситуації, коли протекціонізм і націоналізм вступали би у пряму суперечність із прихильністю Франції до угод у межах Європейського Союзу, за виконання яких брала на себе відповідальність. Показовими були наміри запровадити зміни до законодавства, згідно з якими громадянам Франції надається перевага (за етнічною/національною ознакою) у працевлаштуванні та соціальному забезпеченні – хоча це прямо суперечило би в такому разі цінностям ЄС і положенням про свободу пересування робочої сили (European Parliament, 2004).

Фактично йшлося про намагання створити прецедент, коли держава-член ЄС відмовляється від виконання взятих на себе зобов'язань у межах інтеграційного об'єднання, робить його норми необов'язковими до виконання, демонструє вибірковість у дотриманні положень європейського законодавства. За словами П. Ламі, що був керівником адміністрації колишнього президента Європейської комісії Ж. Делора, перемога ле Пен на виборах із подібними гаслами стала би загрозою ще більшого масштабу, ніж Brexit чи перемога на виборах у США 2016 р. Д. Трампа, що також виявляв схильність до повернення практики ізоляціонізму (Jones, 2022).

Щодо "Ліги", то її лідер М. Сальвіні разом із провідником партнерів із коаліції, яка у 2018 р. сформувала італійський уряд, – "Рух п'яти зірок" – Л. ді Майо особисто підтримував проведення референдуму (подібного до британського), на який мали би бути винесені фундаментальні питання щодо членства Італії в ЄС. У 2016 р. лідери обох згаданих партій також висловлювали підтримку політичним елітам Великої Британії, які, по-перше, підтримували діалог із населенням стосовно важливого для країни питання, а, по-друге, розпочали процес повернення можливості самостійно визначати долю своєї країни. Вони вважали, що Італія має щонайменше взяти до уваги досвід Великої Британії у використанні референдумів для ухвалення ключових рішень (Alber, 2019).

Через кризу, спровоковану пандемією коронавірусної хвороби (COVID-19), негативне ставлення до ЄС лише посилювалося. У цьому контексті слід нагадати про події березня 2020 р.: Італія на той час переживає найвищий в Європі сплеск захворюваності, лікарні були переповнені хворими у важкій формі, спостерігався дефіцит індивідуальних засобів захисту й апаратів штучної вентиляції легень, а ЄС критикували за повільні темпи прийняття рішень і загалом невміння демонструвати колективну відповідь на прохання про допомогу країнам, що потерпали від пандемії. Тодішньому прем'єр-міністру Італії Дж. Конте доводилося звертатися по допомогу до країн поза межами інтеграційного об'єднання – Росії та Китаю – аби ті надали необхідні медичні засоби (навіть попри те, що чимало з отриманого від цих країн виявилось непридатним для використання) (Prothero, 2020).

Серед італійців було відчуття, що ЄС просто залишив їх напризволяще в найскрутнішу мить. У квітні 2020 р. опитування показували, що 70 % італійців мали низький рівень довіри до ЄС або не мали її зовсім, при цьому в ще одному опитуванні половина респондентів висловлювалася за вихід зі спільноти. На цьому тлі з'явилася партія, що прямо підтримувала такий сценарій – "Italexit": її заснував колишній журналіст і

сенатор від "Руку п'яти зірок" Дж. Парагоне, сподіваючись повернути питання про доцільність членства в ЄС до порядку денного. У нього перед тим була зустріч з ідеологом і провідником Brexit – Н. Фараджем. На ній він прагнув дізнатись, як здобути підтримку проведення плебісциту в Італії, що мав би надати можливість висловитися за вихід з ЄС (Debinski, 2020).

Та ця політична сила так і лишилася на маргінесах італійського політикуму, не здобувши популярності серед значної частини електорату. А сам лідер "Ліги" М. Сальвіні з часом змінив свою риторику на більш помірковану і прихильну до ЄС. У 2019 р. він уже заявляв, що його політична сила не розглядає ні сценарій Italexit, ні потенційний вихід із еврозони – проте ще в 2014 р. "Ліга" йшла на вибори до Європейського парламенту під гаслом "Ні евро!" (Amante, 2019). Та навіть урахувавши, що розмови про вихід з ЄС могли б потенційно бути успішно використані італійськими популістськими силами для нарощування власного впливу, сама процедура референдуму є доволі складною і стає на заваді втіленню ідей про Italexit (оскільки в Італії на референдум не можуть виноситися питання щодо ратифікації чи денонсації міжнародних договорів). Це робить перспективу проведення волевиявлення з цього питання примарною (Debinski, 2020).

Наприкінці 2024 р., на тлі нової ітерації правого повороту в Європі, що збігся в часі з успіхом Д. Трампа на президентських виборах у США, німецька AfD перед парламентськими виборами в самій Німеччині задекларувала прагнення вивести країну з ЄС та еврозони в разі здобуття влади. На противагу ЄС, AfD пропонує концепцію "Європи націй" – асоціацію держав, що включає в себе спільний ринок, але без наднаціонального "диктату". Утім, проти виходу з ЄС виступають провідні німецькі економісти та галузеві асоціації, попереджаючи про втрату 690 млрд євро, зменшення ВВП на 5,6 % і робочих місць на 2,5 млн. Крім того, ще в лютому того самого року співголова "Альтернативи" заявляв, що для Німеччини "надто пізно" виходити з ЄС. До того ж, вихід із ЄС потребує референдуму та схвалення 2/3 тамтешнього парламенту (Knight, 2024).

У Франції відкрито не йдеться про прагнення частини суспільства та політикуму вийти з ЄС, проте про його ризики заявив (у форматі попередження) прем'єр-міністр країни Г. Атталь перед виборами до Європейського парламенту, звинувачуючи політичних опонентів і в підтримці "табору прихильників Brexit" на чолі з Н. Фараджем, і у зв'язках із Кремлем ("Ми не можемо підтримувати вихід з ЄС, якщо у когось є інші інтереси, якщо хтось служить іншій країні, іншій владі") (Прем'єр Франції застеріг..., 2024). Сама ж ле Пен, даючи негативні оцінки ЄС у поточному вигляді як "могилинику політично несправджених обіцянок" та "ультраліберальному", при цьому заявляє лише про прагнення реформувати саме по собі об'єднання (Le Pen pledges..., 2025). Щоправда, через судовий вирок (ле Пен визнали винною в нецільовому використанні коштів фондів ЄС) вона не матиме права балотуватися на найближчі вибори у Франції 2027 р. (Французький суд визнав..., 2025).

Чинна прем'єр-міністерка Італії Дж. Мелоні, порівняно із 2022 р., кардинально змінила власні погляди на ЄС. У тогорічній передвиборчій кампанії вона була жорстким критиком об'єднання загалом, Ліссабонської угоди, Європейського фіскального пакту, фонду відновлення після коронавірусної хвороби; вимагала пріоритету національного законодавства над європейським. Вона перебуває у зв'язках із М. Сальвіні, відомим

антиімгрантськими поглядами та близькістю до Кремля, розділяє його ставлення до міграційного питання (Holzer, 2025). Проте поточна позиція італійського суспільства, за даними Євробарометра, засвідчує високий (88 %) рівень прихильності до ідеї більшої згуртованості перед спільними викликами, а більш ніж 2/3 італійських респондентів вважають, що Італія має більше вигод, аніж труднощів, від членства в Євро-союзі. При цьому Мелоні зазнає активної критики з боку громадськості за тиск на судову систему та втручання в роботу суспільних медіа (Liberties Rule of Law Report, 2025, p. 538).

Дискусія і висновки

Аналіз позицій (навіть побіжний) провідних євроскептиків засвідчує відповідність знахідок аргументам дослідників про високий рівень їх змінності під впливом комплексу зовнішніх чинників. У досліджуваному проміжку така трансформація дискурсу корелює із дискусіями щодо варіантів реалізації Brexit у самій Великій Британії, які мали наслідком зміну кількох кабінетів – під керівництвом Д. Кемерона, Т. Мей і Б. Джонсона – аж до оформлення остаточного виходу з ЄС 31 січня 2020 р. Опоненти ідеї виходу з ЄС попереджають синхронно про наслідки "жорсткого" євроскептицизму, що передусім стосуються економічної площини – втрата прибутків та інвестиційної привабливості, розрив ланцюгів виробництва й постачання, обмеження переміщення робочої сили та капіталів, зниження ролі "ефекту масштабу". Негативний досвід Brexit у цьому сенсі виступає для ліберальних політиків реальним (а не гіпотетичним) прикладом, який використовується для опису потенційного повторення такого сценарію за межами Великої Британії. Показово, що навіть факт консультацій європейських консерваторів із британськими ідеологами Brexit не став визначальним у ставленні до практичного впровадження ідей Frexit, Dexit, Italexit абощо.

Додатковим контраргументом для опису недоліків ідеї "жорсткого" виходу з ЄС є процедурна складність такого механізму в межах різних національних законодавств, яка контрастує з популістичними обіцянками, що, своєю чергою, акцентують на швидкості, з якою такі рішення обіцяють ухвалити.

Прийнятнішим варіантом видається збереження наявної конструкції ЄС – замість спричинення внаслідок рішення про вихід із нього політичної кризи з непередбачуваними наслідками. Ультраправі консерватори видозмінили свої гасла, адаптуючись до вимог ЄС та наявного статус-кво щодо членства в об'єднанні, але не з ціннісних, а скоріше із прагматичних міркувань – лишаючи при цьому радикальні висловлювання з питань сумнівів у ефективності ЄС та доцільності перебування в ньому елементом передвиборчих кампаній для мобілізації свого цільового електорату. Панівною стала ідея про те, що можна переглянути відносини держав із Брюсселем, але не розривати їх повністю. З часом провідні політичні рухи, що стояли на позиціях євроскептицизму, почали або просувати меседжі про необхідність зміни правил гри (напр., "Національний фронт" у Франції), або ж зовсім дистанціювалися від первісних намірів і поступилися ними маргінальним не впливовим рухам (як в Італії). Помітно, що станом на сьогодні нинішня ітерація консерваторів намагається дистанціюватися від радикальної політичної спадщини своїх попередників – приміром, із антисемітськими висловлюваннями Ж.-М. ле Пена, батька М. ле Пен.

Політичні кола в державах-членах ЄС не у змозі ігнорувати суспільні інтереси, вони мають формувати

привабливі пропозиції для виборців, аби й надалі залишатися при владі чи претендувати на неї. Доволі високий рівень позитивного ставлення до ЄС, який зростає ще більше на тлі усвідомлення його громадянами спільних безпекових загроз на тлі повномасштабної війни на їхньому континенті, яку спричинила Російська Федерація щодо України, також привів до коригування політичних програм сил і навіть до перебирання на себе частини порядку денного прихильників захисту європейської демократії, свобод і безпеки (як-от в Італії, лідерка якої – Дж. Мелоні – послідовно висловлює свою проукраїнську позицію, попри початкові альянси із проросійськими політсилами; так само варто зазначити й корекцію риторики донедавна проросійської ле Пен). Інтеграція видається необхідною на тлі протистояння імперіям (авторитарним державам, що досягають на демократичний світовий порядок), оскільки вже були приклади в історії, коли роз'єднані національні держави (зокрема, на європейському континенті) програвали великим імперіям або державам з імперськими амбіціями (Snyder, 2018, pp. 58–91).

Конфлікт поглядів різних політичних течій у межах ЄС та окремих його держав-членів щодо подальшої візії європейського майбутнього на тлі геополітичної невизначеності, зростання значущості спільних безпекових викликів і наявності практичного досвіду виходу окремо взятої держави з інтеграційного об'єднання є перспективним предметом подальших досліджень у царині євроскептицизму.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Бруслик, О. (2016, 24 червня). *Лідери євроскептиків Франції та Голландії закликали до референдуму щодо виходу з ЄС*. LB.ua. https://lb.ua/world/2016/06/24/338603_lideri_evroskeptikov_frantsii.html
- Геба, Г. (2021). Вплив дезінтеграційних процесів у Європі на Брекзит. *Політичне життя*, 4 (2020), 87–92. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2020.4.12>
- Ключник, Р. М., & Невесела, К. О. (2020). Популізм як сучасний політико-економічний феномен. *Академічний огляд*, 2, 5–18. <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2020/2/2.pdf>
- Новак, М., & Бренфорд, Б. (2017, 13 січня). *Наскільки ультра-правою є Марін Ле Пен?* BBC News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38606775>
- Прем'єр Франції застеріг перед ризиками виходу країни з ЄС на тлі популярності ультраправих. (2024, 7 Лютого). *Європейська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/02/07/7179068/>
- Французький суд визнав Марін Ле Пен винною у нецільовому використанні коштів ЄС. (2025, 31 Березня). *Радіо Свобода*. <https://www.radio.svoboda.org/a/news-le-pen-sud-vyznannya-vynnoyu/33365294.html>
- Якимчук, М. (2023). *Вплив євроскептицизму на сучасні політичні процеси в Європейському Союзі* [Дис. д-ра філософії, Волинський національний університет імені Лесі Українки]. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24557/1/Yakymchuk_2023.pdf
- Alber, E. (2019, March 27). *How Brexit affects Italy – and its Eurosceptical politicians*. EureKā (Eurac Research). <https://www.eurac.edu/en/blogs/eureka/how-brexit-affects-italy-and-its-eurosceptical-politicians>
- Amante, A. (2019, October 14). *Italy's eurosceptic leader Salvini says euro is "irreversible"*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-italy-politics-salvini/italys-eurosceptic-leader-salvini-says-euro-is-irreversible-idUSKBN1WT1R2>
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Corbett, S. (2016). The Social Consequences of Brexit for the UK and Europe: Euroscepticism, Populism, Nationalism, and Societal Division. *International Journal of Social Quality*, 6(1), 11–31. <https://doi.org/10.3167/IJSQ.2016.060102>
- Debinski, G. (2020, July 29). *Italexit: Will Italy be next to leave the EU?* GZERO Media. <https://www.gzeromedia.com/italexit-will-italy-be-next-to-leave-the-eu>
- Edelman, M. (1964). *The symbolic uses of politics*. University of Illinois Press
- European Parliament. (2004). *Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the*

Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ENTXT/?uri=CELEX%3A02004_L0038-20110616

European Parliament. (2018). *Parlemeter 2018: Taking up the challenge. From (silent) support to actual vote. Eurobarometer Survey 90.1 of the European Parliament. A public opinion monitoring study*. <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2018/parlemeter-2018/report/en-parlemeter-2018.pdf>

Hansen, M. A., & Olsen, J. (2022). The Alternative for Germany (AfD) as Populist Issue Entrepreneur: Explaining the Party and its Voters in the 2021 German Federal Election. *German Politics*, 33(4), 643–667. <https://doi.org/10.1080/09644008.2022.2087871>

Havlik, V., & Hloušek, V. (2025). Where Have All the 'Exiters' Gone? Contextualising the Concept of Hard Euroscepticism. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 63, 351–368. <https://doi.org/10.1111/jcms.13602>

Holzer, B. (2025). *Europe appears to be the solution, not the problem*. Fondation Robert Schuman. <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/789-europe-appears-to-be-the-solution-not-the-problem>

Jones, S. (2022, April 15). *"Frexit in all but name": what a Marine Le Pen win would mean for EU*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/022/apr/15/frexit-what-marine-le-pen-win-mean-eu>

Keohane, R. O., & Martin, L. L. (1995). The Promise of Institutional Theory. *International Security*, 20(1), 39–51. <https://doi.org/10.2307/2539214>

Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. Simon & Schuster.

Knight, B. (2024, December 18). Far-right AfD party wants Germany to leave the EU. *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/en/far-right-afd-party-wants-germany-to-leave-the-eu/a-71093400>

Leconte, C. (2010). *Understanding Euroscepticism*. Palgrave Macmillan.

Leconte, C. (2015). From Pathology to Mainstream Phenomenon: Reviewing the Euroscepticism Debate in Research and Theory. *International Political Science Review*, 36(3), 250–263.

Le Pen pledges to 'take power in Europe' as far-right leaders rally in France. (2025, June 9). *France 24*. <https://www.france24.com/en/live-news/20250609-le-pen-orban-lambast-eu-at-far-right-rally-in-france>

Liberties Rule of Law Report (2025). *Civil Liberties Union for Europe*. <https://www.liberties.eu/f/vdxw3e>

Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press.

Prothero, M. (2020, March 26). Russia sent Italy a military convoy of medical supplies to help with the coronavirus outbreak. Italy said it was useless and accused them of a PR stunt. *Business Insider*. <https://www.businessinsider.com/coronavirus-italy-russia-military-convoy-supplies-useless-pr-stunt-2020-3>

Ruggie J. (1998). *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalisation*. Routledge.

Schultheis, E. (2017, September 29). Germany's right-wing populists are importing U.S.-style campaign tactics. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/09/afd-harris-merkel-germany-elections/541506/>

Snyder, T. (2018). *The Road to Unfreedom. Russia, Europe, America*. Tim Duggan Books.

Taggart, P. (2004). Populism and Representative Politics in Contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 269–288.

Taggart, P. & Szczerbiak, A. (2000). *Opposing Europe: Party Systems and Opposition to the Union, the Euro and Europeanisation*. University of Sussex.

Taggart, P. & Szczerbiak, A. (2002). *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*. University of Sussex.

Treib, O. (2020). Euroscepticism is here to stay: what cleavage theory can teach us about the 2019 European Parliament elections. *Journal of European Public Policy*, 28(2), 174–189. <https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1737881>

Waltz, K. (1959). *Man, the State, and War*. Columbia University Press.

Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511612183>

References

- Alber, E. (2019, March 27). *How Brexit affects Italy – and its Eurosceptical politicians*. EureKā (Eurac Research). <https://www.eurac.edu/en/blogs/eureka/how-brexit-affects-italy-and-its-eurosceptical-politicians>
- Amante, A. (2019, October 14). *Italy's eurosceptic leader Salvini says euro is "irreversible"*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-italy-politics-salvini/italys-eurosceptic-leader-salvini-says-euro-is-irreversible-idUSKBN1WT1R2>
- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Bruslyk, O. (2016, June 24). *Leaders of Eurosceptics in France and the Netherlands called for a referendum on leaving the EU*. LB.ua [in Ukrainian]. https://lb.ua/world/2016/06/24/338603_lideri_evroskeptikov_frantsii.html
- Corbett, S. (2016). The Social Consequences of Brexit for the UK and Europe: Euroscepticism, Populism, Nationalism, and Societal Division. *International Journal of Social Quality*, 6(1), 11–31. <https://doi.org/10.3167/IJSQ.2016.060102>
- Debinski, G. (2020, July 29). *Italexit: Will Italy be next to leave the EU?* GZERO Media. <https://www.gzeromedia.com/italexit-will-italy-be-next-to-leave-the-eu>

- Edelman, M. (1964). *The symbolic uses of politics*. University of Illinois Press
- European Parliament. (2004). *Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02004L0038-20110616>
- European Parliament. (2018). *Parlemeter 2018: Taking up the challenge. From (silent) support to actual vote. Eurobarometer Survey 90.1 of the European Parliament. A public opinion monitoring study*. <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2018/parlemeter-2018/report/en-parlemeter-2018.pdf>
- French court finds Marine Le Pen guilty of misusing EU funds. (2025, March 31). *Radio Svoboda* [in Ukrainian]. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-le-pen-sud-vyznannya-vynnoyu/33365294.html>
- French Prime Minister warns of risks of leaving the EU amid far-right popularity. (2024, February 7). *European Pravda* [in Ukrainian] <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/02/7/7179068/>
- Hansen, M. A., & Olsen, J. (2022). The Alternative for Germany (AfD) as Populist Issue Entrepreneur: Explaining the Party and its Voters in the 2021 German Federal Election. *German Politics*, 33(4), 643–667. <https://doi.org/10.1080/09644008.2022.2087871>
- Havlík, V., & Hloušek, V. (2025). Where Have All the 'Exiters' Gone? Contextualising the Concept of Hard Euroscepticism. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 63, 351–368. <https://doi.org/10.1111/jcms.13602>
- Heba, H. (2021). The impact of disintegration processes in Europe on Brexit. *Political Life*, 4(2020), 87–92 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2020.4.12>
- Holzer, B. (2025, April 29). *Europe appears to be the solution, not the problem*. Fondation Robert Schuman. <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/789-europe-appears-to-be-the-solution-not-the-problem>
- Jones, S. (2022, April 15). "Frexit in all but name": what a Marine Le Pen win would mean for EU. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/15/frexit-what-marine-le-pen-win-mean-eu>
- Keohane, R. O., & Martin, L. L. (1995). The Promise of Institutionalist Theory. *International Security*, 20(1), 39–51. <https://doi.org/10.2307/2539214>
- Kissinger, H. (1994). *Diplomacy*. Simon & Schuster.
- Kliuchnyk, R. M., & Nevesela, K. O. (2020). Populism as a modern political and economic phenomenon. *Academic Review*, 2, 5–18 [in Ukrainian]. <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2020/2/2.pdf>
- Knight, B. (2024, December 18). *Far-right AfD party wants Germany to leave the EU*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/en/far-right-afd-party-wants-germany-to-leave-the-eu/a-71093400>
- Leconte, C. (2010). *Understanding Euroscepticism*. Palgrave Macmillan.
- Leconte, C. (2015). From Pathology to Mainstream Phenomenon: Reviewing the Euroscepticism Debate in Research and Theory. *International Political Science Review*, 36(3), 250–263.
- Le Pen pledges to 'take power in Europe' as far-right leaders rally in France. (2025, June 9). *France 24*. <https://www.france24.com/en/live-news/20250609-le-pen-orban-lambast-eu-at-far-right-rally-in-france>
- Liberties Rule of Law Report (2025). *Civil Liberties Union for Europe*. <https://www.liberties.eu/f/ndxw3e>
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press.
- Novak, M., & Brenford, B. (2017, January 13). *How far-right is Marine Le Pen?* BBC News Ukraine [in Ukrainian]. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38606775>
- Prothero, M. (2020, March 26). *Russia sent Italy a military convoy of medical supplies to help with the coronavirus outbreak. Italy said it was useless and accused them of a PR stunt*. Business Insider. <https://www.businessinsider.com/coronavirus-italy-russia-military-convoy-supplies-useless-pr-stunt-2020-3>
- Ruggie J. (1998). *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalisation*. Routledge
- Schultheis, E. (2017, September 29). *Germany's right-wing populists are importing U.S.-style campaign tactics*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/09/afd-harris-merkel-germany-elections/541506/>
- Snyder, T. (2018). *The Road to Unfreedom. Russia, Europe, America*. Tim Duggan Books.
- Taggart, P. (2004). Populism and Representative Politics in Contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), 269–288.
- Taggart, P., & Szczerbiak, A. (2000). *Opposing Europe: Party Systems and Opposition to the Union, the Euro and Europeanisation*. University of Sussex.
- Taggart, P. & Szczerbiak, A. (2002). *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*. University of Sussex.
- Treib, O. (2020). Euroscepticism is here to stay: what cleavage theory can teach us about the 2019 European Parliament elections. *Journal of European Public Policy*, 28(2), 174–189. <https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1737881>
- Waltz, K. (1959). *Man, the State, and War*. Columbia University Press.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511612183>
- Yakymchuk, M. (2023). *The impact of Euroscepticism on contemporary political processes in the European Union* [Doctoral dissertation, Lesya Ukrainka Volyn National University]. [in Ukrainian]. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24557/1/Yakymchuk_2023.pdf

Отримано редакцією журналу / Received: 10.09.25
 Прорецензовано / Revised: 20.09.25
 Схвалено до друку / Accepted: 23.12.25

Yevhen LUZAN, PhD Student
 ORCID ID: 0000-0002-8896-1644
 e-mail: eugene.luzan@gmail.com
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE EVOLUTION OF EUROSCEPTIC RHETORICS IN THE EU: BRITISH INFLUENCE AFTER BREXIT AND NATIONAL SPECIALTIES

Background. After Brexit, Euroscepticism has become an increasingly visible part of the European political mainstream. For a certain period following the British referendum, it employed rhetoric suggesting that this scenario might be repeated in other EU member states such as Germany, France, and Italy. Appeals to such a course of events have raised concerns about the continuation of the European Union's disintegration under the slogans of restoring national sovereignty, regaining control over borders, etc.

Methods. The study applies a qualitative narrative analysis to identify key milestones in Eurosceptic parties' attitudes toward the idea of leaving the European Union (following the Brexit example) or, at the very least, limiting European integration.

Results. It was found that, despite ties with the initiators of Brexit, local European conservatives and Eurosceptics have gradually adjusted their messaging regarding opposition to European integration, favouring a "soft" form of Euroscepticism – not rejecting EU membership outright but advocating for reducing Brussels' influence or changing the EU's political agenda. A restraining factor has been warnings about the negative economic and domestic political consequences of leaving the EU, as illustrated by the British example, and in some cases, appeals to potential external influences (primarily from Russia) and manipulation of European public opinion.

Conclusions. The external political, social, and security environment encourages changes in initial positions on leaving the EU; however, this does not automatically translate into a positive attitude toward European integration itself or solidarity with EU values. There is a pragmatic, rather than value-based, interest in expanding cooperation within the European continent – in the context of shared challenges, particularly the Russian–Ukrainian war.

Keywords: Euroscepticism, European integration, nationalism, post-Brexit.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.